

A csak többszámiban használatos orosz főnevek tanítása

Az orosz főnevek nyelvtani kategóriáinak tanításakor nagy segítségünkre szolgál, ha azokat összevetjük a magyar főnév grammatikai kategóriáival. Ilyen módon a magyar nyelvnek a tanulók által jól ismert jelenségeiből következtethetünk a kevésbé ismert orosz nyelvi tényekre. Az orosz főnév jellemző nyelvtani kategóriái a következők: A nemi, az élő és élettelen tárgy, a szám, és az eset kategóriája. Közülük talán a szám az, amelynek megértéséhez az anyanyelvből legjobban ki lehet indulni, hiszen egyesszám mindkét nyelvben van. Azonban az orosz főneveknek egy bizonyos csoportját nem használjuk egyes számban. Ha van is az ilyen főneveknek egyes számú alakja, jelentésstanilag régen elkülönültek egymástól, mint azt a час és часы példája is mutatja.

A csak többes számú főnevek egy része a mindennapi életben gyakori fogalmat fejez ki. Ezek a szavak a gimnáziumi és általános iskolai tanulmányok során elsajátítandó orosz szókincs jelentésstanilag fontos részét alkotják, mint pl. деньги, часы, во-рота, сумерки, овощи, фрукты, грабли, ножницы, клещи, гитаны.

E használatukra és a hétköznapi életben elfoglalt gyakoriságukra nézve is fontos szavak megtanítására, helyes alkalmazására érdemes nagyobb gondot fordítani. Az alábbiakban leírjuk, hogyan tanítjuk az ilyen főneveket.

A plurale tantum az oroszokon kívül más nyelvekben is előfordul. Az oroszban sem új jelenség. Régisége mellett bizonyít az a tény, hogy már az ószlávban is találunk csak többes számban használatos főneveket, mint pl. druva, vrata, uszta... A főnevek e csoportja a nyelvtörténet folyamán kibővült, analógiás képzés révén. A mai orosz nyelvben ez a jelenség nem produktív természetű.

A csak többes számban használatos főneveket jelentéstani alapon szokták csoportosítani. V. V. Vinogradov 18, Á. V. Iszacsenko 10 szemantikai csoportba sorolja ezeket a főneveket.

Bármely csoportba is tartozzanak, jelentésstanilag mindet az fűzi össze, hogy olyan tárgyakat jelölnek egységként, amelyeket több rész alkot. E főnevek több alkotórész dialektikus kapcsolatát fejezik ki az egységen belül. Pl. ножницы, часы, клещи, каникулы

Az említett jelentéstani kritérium mellett jellemző rájuk, hogy nincs nemük. Tanításukkor ebből a két sajátágukból kell kiindulni.

Először is fel kell hívni a tanulók figyelmét, a jelentéstani oldalra. Példán szemléltetjük ezt. A ножницы főnévnek csak többes száma van, mert két részből álló tárgyat jelöl. Ha egyes számba tennénk a főnevet, megfosztanánk jellemző ismérvtől és már nem az olló fogalmát jelölné, hanem annak csak egyik alkotórészét, a szárát. Ez pedig már nem olló. Hasonlóképpen szemléltethető a jelentéstani különbség a час, mint időegység és a часы, mint az azt mérő eszköz között. A következő lépés az, hogy felhívjuk a tanulók figyelmét e főnevek tszámú alanyesetének a végződéseire, amely lehet -а, és -и, -и

Utalnunk kell arra, hogy a főnevek grammatikai nemét egyes számú alany esetük végződése alapján állapíthatjuk meg. Mivel e főneveknek nincs egyes számú alanyesetük — következősképpen nincs nemük sem. Emellett szól az is, hogy -и és -ы hang nem jelöl nemet.

Ezek után az előzetes megjegyzések után megadjuk néhány ilyen főnév többes számú birtokos esetét. Pl. орюки-орюк, ворота-ворот,
дрова-дров, будни-будней,
каникулы-каникул, очки-очков,
граоли-граолеи, побой-побоев

Amint a fenti példák mutatják, a birtokos eset végződése lehet -о, -ов, -ев vagy -ей. Általában az -и-re végződők birtokos eset végződése -ей, ha az -и-t nem előzi meg mássalhangzó után álló k, g, х. Ha ilyen lágy torokhangok előzik meg az -и-t, akkor az esetvégződés jelöletlen, de kötőhangzó jelenik meg a tőben. Pl.

сумерки-сумерек,
сливки-сливок,
сутки-суток

Miután megadtuk a birtokos eset végződését, néhány ilyen főnevet elragoztatunk a tanulókkal, miközben felhívjuk figyelmüket arra, hogy ragozásukban a részes határozós, eszközhatározós és előjárós esetben nincs különbség. (-ам, -ами, -ах az esetvégződés függetlenül az alanyesettől.)

A következő lépés az, hogy ezekkel a főnevekkel jelzős szó szerkezeteket alkotunk. Először alany esetben, majd ragozzuk azokat.

Ezután kerül sor arra, hogy közöljük a tanulókkal azt, hogy az ilyen főnevek tőszámnevekkel nem alkothatnak szó szerkezetet, hanem helyettük ún. gyűjtő számneveket kell használnunk. A mondottakat двое суток, пятеро часов típusú szó szerkezetekkel gyakoroljuk.

Ha a tanulók a mondottakat jól elsajátították, azt a házi feladatot kapják, hogy gyűjtsenek ilyen főneveket. Írják le alany és birtokos esetüket, vagy alkossanak velük jelzős szerkezeteket. A házi feladatok számonkérésénél összegyűjtjük a tanulók által leírt anyagot és azt jelentéstani csoportokba rendszerezük. Nem szükséges sok csoportot alkotni. Legcélszerűbb a következő jelentéstani csoportok felállítása:

1. Két vagy több alkotó részből álló tárgyak: очки, ножницы, часы
2. Időegységet jelölnek: сумерки, каникулы, сутки
3. Gyümölcs, ételek: фрукты, овощи, щи
4. Pénz és játékok: деньги, шахматы, шашки, карты

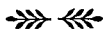
A felosztást a tanulók lemásolják füzetükbe és ha új plurále tantum fordul elő tanulmányaik során, a megfelelő szemantikai csoportba sorolva hozzáírják a többihez.

Ajánlatos, ha az ilyen típusú főnevekkel gyakorló szöveget állítunk össze a tanulók tudásának felmérésére. Ha Купец потерял кошелек с деньгами mondatot a tanulók úgy fordítják le, hogy pénz helyett pénzekekről írnak, akkor munkánk még nem volt eredményes. Jó, ha magyarul is állítunk össze ilyen mondatokat gyakorlás céljából:

A nyári szünidőben a barátom meghívott névnapjára. Hat órakor kezdődött a vacsora. Már közeledett az alkonyat, mikor elindultam. Pista a kapuban várta vendégeit. Vacsora után gyümölcsöt kaptunk.

Már említettük, hogy a magyar főnévi rendszer jellemző eltérése sajátsága az oroszotól az, hogy nincs benne plurále tantum. Ez azonban csak a közfőnevekre vonatkozik. Ugyanis vannak nyelvünkben olyan idegen eredetű földrajzi vagy csillagászati nevek, amelyeknek csak többes számuk van. Ilyenek pl.: Kárpátok, Alpok, Új Hebridák, Plejádok stb. Ezek más nyelvekben is csak többes számban használhatók és tulajdonképpen olyan tükörszavak, amelyek földrajzi szakirodalomból kerültek a köznyelvbe. Ezek megfelelői az oroszban is többes számú főnevek, azonban gyűjtő jelentésüket is megőrzik. (Альпы, Карпаты, де Афины)

A fent leírt módszer talán aprólékos, de jobb képességű osztályokban a munka menetét gyorsítani lehet, gyengébbekben újabb gyakorlatokkal részletezni. A felsőbb osztályokban időt kell találnunk arra, hogy részletesebben foglalkozzunk az orosz főnévragozás e „finom árnyalataival”. Hiszen nem utolsó sorban azon lehet lemérni tanulóink tudását, hogy hogyan kezelik az orosz nyelvtan apró sajátosságait.

VEIDNER JÁNOS

főiskolai adjunktus

Új koncepció az elektromos ellenállás 8. osztályos tanításában

A reformtanterv eddigi 6. és 7. osztályos tantervi elrendezése az életkori sajátosság nagyfokú figyelembevételét igazolta. Megmutatkozott ez a klasszikus fizika felosztásának és tárgyalási módjának megbontásában a 6. és a 7. osztályban, a mechanikával, a hővel kapcsolatos alapismeretek szétválasztásában, a nagyobb határfok biztosítását célzó koncentráltságban, például a nyomás tanításánál, ahol a szilárd, a folyékony és a légnemű testeknél a nyomás „folyamatos” tanítása az első évi kipróbálás után is már felmérhető eredményeket hozott.

A 8. osztályban most belépő tanterv egyes részeinél is újszerű elgondolások kapnak helyet. A sztatika egész fejezete kimaradt a tanításból. Az ellenállás fogalmának a bevezetése, az áramkör mennyiségi jellemzőit összefogó Ohm törvényének feldolgozása, az áram által termelt hő mennyiségének, az elektromos áram teljesítményének, munkájának tanítása az eddigi gyakorlattól lényegesen eltérő módon történik.

Az említett változások közül a legproblematisabb, elsősorban az oktatók számára a legnehezebb „átállást” jelenti az ellenállás fogalmának és a hozzákapcsolt ismereteknek új formájú kialakítása.

A tisztánlátás érdekében célszerű áttekinteni az eddigi eljárást.

Az 1950-es és az 1958-as tanterv és annak alapján írt tankönyvek az ellenállást $(R-t)$, mint az elektronáramlás akadályát tanították. Mértékegységét, az 1 ohmot etalon alapon határozták meg.*

Nem így a reformtanterv.

„Fogyasztók (vezetők) elektromos ellenállásának (R) észlelése az áramerősség változása alapján (a feszültség állandó). Az ellenállások kvalitatív összehasonlítása az áramerősség és az ellenállás közti fordított arányosság alapján.

Az ellenállás mértékegységének megválasztása; az 1 Ω mint meghatározott méretű vezető ellenállása. Az ellenállásértékek jellemzése az 1 A erősségű áram fenntartásához szükséges voltok számával.”

*Tanterv 1958.

„Az ellenállás mértékegysége: 1 ohm (Ω); meghatározása 106,3 cm hosszú 1 mm² keresztmetszetű, 0°C hőmérsékletű higanyszál ellenállásával.”

Tankönyv 1952.

„Az ellenállás egysége az ohm. 7 ohm ellenállása van 106,3 cm hosszú 1 mm² keresztmetszetű higanyszálnak 0°C hőmérsékleten.”

Tankönyv 1960.

„Nemzetközi megállapodás szerint 1 ohm a vezető ellenállása akkor, ha 1063 mm hosszú, 1 mm² keresztmetszetű, 0°C-os higanyszál ellenállásával megegyezik.”